

Veskimees.

Juhan Jaigi viisi

Meelis-Lauri Erikson

Kes ei teadnud vaadata, poleks seda veskit ehk enam üles leidnudki. Õieti küll selle kunagist asukohta. Oleks ehk näinud vaid mättalist küngast ojakese veerel, ei enamat. Tähelepanelik silm oleks aga märganud sammaldunud ja pehastunud tammi jäänuseid, palgiotsi, mis veel samblasse uppunud polnud. Akna-auke, milles kõbistas tuul. Läve ees olid nõgesed rinnuni. Katus ammu sisse vajunud. Nii see kõssitas kivise, kuivanud ojasängi serval.

Veski oli juba siis vana, kui seal veel elas ja toimetas veskimees. Seinapalgid olid vanadusest hallid, päikesest, pakasest ja lugematutest põlvkondadest herilastest, kes sealt endile pesamaterjali hankisid, karvaseks aetud. Palgiotsad pilgutasi väsinud silmi saja aastarõngaga. Kuid veski töötas. Oja oli toona kõrgem ja kivid teravamad. Selle eest hoolitses veskimees. Ta toppis hoolega tammi, parandas vesiratast, määris mehejämedust võlli "vindliõliga". Veskil oli vaid üks kivi ja üks kolu. Kui veskiline tuli jahvatama, siis mõõtis veskimees ise toobiga vilja, mida kolusse lasta. Liiga palju peale anda polnud hea, arvas ta. Veskimees võttis vilja vastu, vahetades veskilisega vaevu paar sõna karvakasvanud suust, vabastas pärsi ja avas tammivärava. Vesiratas jõnksatas, siis tundis vee survet ja hoogu. Käginall hakkas see aeglaselt pöörlema, võll viunatas ja kivi kriiksatas. Kui juba hoog sees, näis kogu veski kaasa huugavat kägina, nagina ja loksumisega. Veskimees oli harjunud kuulmise järgi otsustama veski käigu üle. Niipea kui toon muutus või tekkis mingi kõrvalheli, oli ta kohe jaol, et asja uurida. Pulk- ja hammasrattad olid kõik puust, kivikõvast kontpuust endiste aegade meistrite oskustega tehtud. Raudvärki näis veski mitte tunnistavat. Ja see kõik pidi "akuraat istuma". Seda sõna kordas veskimees endamisi, kui ta suure toobiga jaopärast vilja ette andis ja kolu all veskilisele jämedat jahvatust kottidesse lasi. "Akuraat istub," pomises ta "Akuraat, korrat!" Ta sai elavust ja jõudu justkui juurde, kui veski heas hoos huugas. Ta liigutused muutusid kärmeks ja kindlaks, muie suunurgas muutis ta näo tõsiseks. Tema, väikene mees.

Oligi veskimees väga väikest kasvu. Ega vist pikem mees poleks sellesse veskipugerikku hästi mahtunudki. Väikest kasvu küll, aga rühtjas ja tugev, ebamäärases vanuses. Alaline jahutolm oli ta habemetuusti, puhmaskulmud ja sakris juuksed valgeks teinud. Sugemisel ilmus sealt tihnikust küll tükati halligi. Kulmupuhma alt vaatasid sinised silmad. Ilmast ilma kandis ta paksu ruudulist särki lambanahkse vesti all. Nii suvel kui talvel. Kraeaugust sirutus kõhn ja sooniline kael. Laup oli vagusid täis aetud, kõrvad karva kasvanud. Aga toas pidas veskimees puhtust. Ta pühkis oma eluruumi riisiluuaga hommikul ja õhtul. Sellegipoolest ei saanud jahutolmu päriselt kunagi välja. See kattis ikka siledat rohmakat lauda ja pinki. Seda langes akn klaasidele, voodivaibale, punastest tellistest ahjule ja pliidirauale. Selle tõttu oli veskimehe toas sageli tunda kõrbenud leiva lõhna.

Tegelikult - paljudest seal veskilisi käiski. Oli siiski vähe veskil tõsist tööd, sest ajad olid muutunud. Ümbertkaudu rahvas ikka tuli. Altmäe ja Sootaguse, Tatrataguse ja Linnasme omad. Viljakoristuse aegu. Suur maantee viis kaugemalt mööda külasse. Seal töötasid nüüd uemad masinad, tossutasid ja tagusid. Rahvas vist käis rohkem sinna, arvas veskimees. Eks märkas temagi aegade muutumist. Kui tööd polnud, istus veskimees lävepakul ja imes heinakõrt. Ta kuulatas, kas ei kosta kruusateelt vankrikolinat. Vahel öösiti ärkas ta, kuid ei tahtnud kallist petrooleumi raisata. Süütas niisama tulukese pliidi all. Ta istus pliidi ees väikesel järil, jälgis punaste varjude veiklemit tillukeses toas. Pimedus litsus vastu aknakesi, kuradid vilistasid läbi lukuaugu ja hiired nagistasid veskitoas.

Põuastel suvedel pidi veski seisma jääma. Jõgi kuivas ära, jäi paljalt porine tilk tammi ees. Igal hommikul vara seisis veskimees kõrgel lävekilil ja vahtis hauduvasse taevasse. Aga põud kestis. Päike kerkis palavalt läbi põuavine. Mets oli kuiv, sammalgi hakkas pruuniks kiskuma. Varavara hommikul seisis veel eemal soo kohal uduline, mis aga varsti ohatas hajus. Igal hommikul vaatas veskimees ilma ja igal hommikul puges ta pomisedes veskisse tagasi. Kõik oli vaikne, vaid

kärbsed põrnitsesid seinapalkidel. Linnud ei viitsinud häältkki teha. Veskimees muretses oma veski pärast. Ta kahlas jõepõhjas, ammutas peoga muda ja kastis sellega veskitammi, et puu tihke püsiks. Ta uuris murelikult vesiratast, vaatas värklit, piilus isegi kolusse. Kivi seisis kinni kui müüritult. Veskimees loksutas mõnd hammasratast, õlitas igaks juhuks võllvärki. Nii see kestis päevast päeva. Ühel palaval pärastlõunal, kui kuum õhk seisis paigal nagu pudelis, tundis veskimees koikus pikutades vaevu-vaevu kaugelt tõuget. Ta lamas täiesti vaikselt ja kuulatas. Tooneseppe tiksutas pea kohal seinapalgis. Õrjetu päike paistis endiselt liikumatult aknast tупpa, kuid midagi oli muutumas. Kauge tuksatus kordus ja veskimees ajas end püsti, läks õuele ning vahtis taevasse. Nii oligi - idakaares tihenes must vine. Päike säratas valusalt kõrgeid valgeid pilvi sügava sinise põhjal, kuid nende all kasvas tihke tume müür. See kerkis kõrgele taevasse, mattis valge endasse, nüüd kostis esimene selge kõmin. Korraaks vihises mööda arglik tuulevine, sabistas lepavõsas, tõstis teelt vähe tolmu. Siis oli kõik endiselt vaikne ja palav. Kõik oli ootel. Kuni siis kõrgatas taevast, kõrgatas vägevalt. Päike kustus ja kadus, haraline välk sähvis hetkeks metsikus tantsus taeva all. Veelkord kostis võimas kõrgatus ja tolmu pudenesid esimesed rasked piisad, suured ja kuumad. Nüüd hakkas kaugelt tulema tuul. Oli lausa näha, kuidas see sammus suurte sammudega sood mööda, kuuskede ladvad peksid ja pendeldasid. Nüüd oli tuul kohal ja vajutas lepad maadligi. Veski käätsatas tema hoost, kui tuul hakkas tormama mööda maad ja metsa, madalat taevast kaasa kiskudes. Vägeva hoona kihutas see edasi, vedades endaga heledaid välke ja kõuekõrgatusi. Siis saabus viimaks ka vihm. See peksis puid ja maad, rebis leppadelt lehti, kuusetipud vehkisid meeletult. Kallas kui pangest. Taevast oli must. Veskimees seisis vuliseva räasta all, üle saapaninade voolas ja voolas vett ja ta suunurk kiskus muigele. "Akuraat," korrutas ta.

Soos elasid kured. Valgetel öödel ei leidnud veskimees und. Istus aga lävekivil ja kuulas kaugeid kurekarjeid maailma otsast. Muidu olid kured vait, polnud põhjust kisendada. Kui see hääl aga pesitsusajal vahel ikka kostis, siis mõtles veskimees: "Keegi seal käib sood mööda; mis need kured muidu kisendavad. Ja mis tal viga käia udus, ööd ju valged. Ainult et ega see ole inimene, kes seal käib." Ta mõtles veel pikalt. "Ega mitte ka loom," otsustas ta.

Sügiseti, kui kured valmistusid kaugele ära lendama, kostis kurekruusku soost pidevalt. Veskimees toppis puid pliidi alla, käis rahutult toas edasi-tagasi. Ta käis ka veskitoas, vaatas värkli üle, pühkis veskikivi, mis juba niigi puhas oli ja kuulatas jälle. Ühel paksult udusel sügishommikul leidis veskimees kellegi jõest tammi eest.

Kanged viinakuu vihmad olid mööda saanud. Oli saanud kõle ja udune hilissügis. Suured kuused olid ennast vett täis imenud, ligased lepad seisid vaikides. Mets oli tumm. Veskimees käis tammi vaatamas. Liigvesi kohises tammist üle, kuid selle ees oli kinni jäänud miski vettinud ja karvane. "Kas ehk rebane või melesk on ära uppunud. Ja vool on raibe siia toonud," arvas veskimees. Ta tõi majanurga juurest pootshaagi ja hakkas raibet välja õngitsema. Aga korraga ligund elustus, tõi kuuldavale kaheda karje, rabeles ja haaras pootshaagist hammastega ja kätega kinni. Veskimees pillas pootshaagi käest, see kolksatas libedatele palkidele ja veeres jõkke. Ta oli selgesti näinud turris koonu, irevil kihvu. Ja väikesi viiesõrmelisi käppasid. Elukas oli nüüd klammerdunud pootshaagi külge ja inises tasa. Veskimees seisis liikumatult. Siis õngitses ta pootshaagi välja ja tõstis koos elukaga tammile. See oli endiselt pootshaagi küljes kinni, kuid ei teinud enam häältkki. Veskimees haaras elukal turjast, see lasi pootshaagi küljest lahti ning lubas end tупpa kanda. Toas pani veskimees eluka ettevaatlikult ahju ette maha. Raske oli ligundist selget pilti saada. Tumepruun karv oli kokku kleepunud. Koon ja kõrvad meenutasid koera, käed ja jalad olid nagu inimesel. Ja niuete ümber oli elukal must kalts, millest vettinud rebasesaba välja ulatas. Elukas hingas raskelt. Veskimees silmitses teda pikalt. "Lõpeb veel kätte ära," otsustas ta viimaks, tõi kaltsu ja hakkas elukat kuivaks nühkima. Kuid elukas elustus korraga, käätsatas ning lõi teravad hambad veskimehele kätte. "Ah sa mait!" karjatas veskimees ja virutas eluka turjapidi ukse taha. Lõi ukse kinni ja vaatas veritsevat kätt. "See, susi, nüüd näris!" pomises ta.

Õhtul kuulis veskimees ukse tagant kergelt kraapimist ja niutsumist. "Küllap Karvand on veel elus," mõtles veskimees. Ta avas ukse ja seal see oligi läve all, õnnetult otsa jäänud, vaevu liigutades. Veskimees tõstis eluka ettevaatlikult tупpa ja asetas taas ahju ette põrandale. Ise kükitas eluka

juures ja uuris seda pikalt. "Akuraat, korrat," pomises ta. "Misasi sa õieti oled? Oleks nagu loom, aga ei ole ka, paraja mägra suuru. Karvand sihuke." Ta istus, mõtles ja vaatas kaua. Hommikul lebas Karvand liikumatult samal kohal, kuid oli ära kuivanud. "Tähendab, är' lõpnud pole," arvas veskimees. Halli valgust immitses vaevu tuppa. Veskimees süütas ahjus tule ja läks oma igapäevastele käikudele. Tuppa tagasi jõudnud, istus veskimees taas eluka juurde. See oli ennast vahepeal ahjule lähemale kerinud. Veskimees valas vett alustassile ning pakkus seda elukale. Ja too tõstiski koonu, lakkus vett ja siis pistis pea jälle külje alla. Veskimees ajas end sirgu. "Sellest saab veel elulooma," otsustas ta.

Jõulu eeli sõi Karvand lihakamara. Leiba ta vastu ei võtnud. Kuid ta usaldas vahel ka toas ringi liikuda. Veskimees jälgis, kuidas ta koperdas neljakäpakil, aga vahel tõusis isegi tagajalgadele ja tegi mõned sammud. Ta meenutas väikest last, kes parajasti käima õpib. Elukas vahtis veskimeest oma koerakoonust, vehkis tasakesi sabaga, tuues kuuldavale imelikke kurisevaid, viunuvaid ja niutsuvaid hääli. Mõnikord arvas veskimees mõnda inimkeeli sõnagi ära tundvat. "Näe kus Karvand," pomises ta. "Hakkad mul veskis hiiri püüdma... Või siis mitte?" Ta sügas pikalt habet. "No misasja ma sinuga õige teen?" Karvand oli teinud tiiru toas, vaheldumisi neljakäpakil ja tagajalgadel. Inisenud ja piiksunud, kuni jälle vajus oma kohale ahju all. Veskimees jäi mõttesse. "Kui õige läheks küsiks Linnasme omadelt? Ehk on nemad midagi kuulnud-näinud? Või Sootagusevanalt? Tema on kaua ilmas elanud... Raudristigi omale külakalmistule aegsalt püsti pannud..." Ta vaatas aknast välja. Taevas oli kõrgeks ja külmaks kiskunud. Juba hämardus jälle. "Või ehk külasse minna? Koolmeistri või koguni õpetaja-härra jutule?" Veskimees istus nõnda lauspimedani, kuulas tule mühinat ahjus. Karvand oli magama jäänud. "Ei, külasse küll mitte," otsustas ta viimaks. "Sinna pikk maa, ja üldse... Uuema aja värk, kangesti koolitatud inimesed, mine tea... Kas mul sobibki neid õige tülitada..."

Ühel õhtul hakkas tasapisi lund sadama. Väikesi kõvu räitsakaid langes ülalt. Taevas oli kui raske malmist potikaas. Siitsaadik läksid ilmad üha külmemaks ja külmemaks. Maa ja mets sulgusid. Karvand ei liikunud ega söönud, vaid magas palju. Viimaks tõstis veskimees ta üles ahju peale. Elukas näis sooja otsivat ja keris ennast ahju peal ruttu rõngasse. Veskimees arvas siis ära tundvat isegi tänuliku urahtuse ja sabavonksatuse.

Talvel polnud seda kohta ära tunda. Tee oli kinni tuisanud, veski lumehangeks muutunud. Külmunud kõrkjavarred seisid paisu taga liikumatult. Paisuvesi ise külmus kinni. Tammist rippusid jämedad kurrutatud jääpurikad. Vaid korstnakökatsist hõngus tasapisi halli suitsu. See paistis ka ainus elumärk olevat. Veskimees käis väljas harva, väljas oli karm külm. Enamasti küttis ta ahju, sõi palakese ja magas palju. Karvand lebas jõulust saati ahju peal sügavas unes, harva külge keerates. Päike piilus mõnikord ilmaservalt tulipunasena, pani lume sätendama ja sädemeid pilduma. Kuni maailm taas vajus pimedasse pakasesse. Vahel see praksatas heledalt puus, siis valitses jälle vaid vaikuse enda tasane helin. Ööd olid pikad ja paksud.

Tol aastal tuli kevad järsku ja suure sulaga. Võimsad sulaveed uhtusid üle tammi, kuigi tammivärvad seisid sügisest saati pärani lahti. Kohin ei võinud siiski linnulaulu päriselt summutada. Rästad kädistasid lakkamatult, hanede kolmnurgad lendasid pidulikult üle metsade. Lumehanged olid kadunud paari päevaga. Lepad sabistasid märja tuule käes; sellel oli uudne lõhn. Maa sirutas ennast. Selle lõhn tungis isegi tubadesse.

Ühel hommikul ärkas veskimees lõrina peale. Midagi rasket rõhus vastu rinda. Kui ta silmad avas, vahtis talle vastu irevil koeralõust, silmad verkjad. Lõugadelt venis koola. Röögatusega kargas veskimees voodist üles, pillutades Karvandi laias kaares põrandale. See puged kohe urisedes ja vingudes laua alla. Veskimees seisis liikumatult. Ta otsis pilguga pussi või kirvest. "Sa, saadan, ehmatasid!" röögatas veskimees veelkord. Ta kargas laua poole, Karvand plagas neljakäpakil teise toanurka. Kuid nüüd sai veskimees laualt pussi pihku. Karvand urises ja niutsus ning püüdis ahju taha pugeda. Veskimees lähenes talle aeglaselt, puss püsti peos. Karvand rabeles nurgas, kord urises ja lõrises, kord vingus heledalt. Veskimees vaatas teda vähe aega, siis varises pingile istuma ja viskas pussi lauale tagasi. Ta vaatas elukat pikalt. Viimaks ta tõusis ja astus välja, jättes ukse pärani

lahti. Ta krabas ka pussi laualt ning pistis vöö vahele.

Õu oli vett täis. Lirtsudes ja solistades läks veskimees tammi vaatama. Kuid sinna ei paistnud majauks ära, liiatigi, kui veekohin kõik muud hääled mattis. Ta läks tagasi ja istus eemale kivi otsa. Siit sai ust silmas pidada. Taevas kihutasid säbrulised pilved, aga päike püsis vines. Niiske tuul kargles siia-sinna.

Teisel päeval kiskus neil lausa kakluseks. Karvand ei maldanud oodata, kuni veskimees soolaliha leotas. Ja kui Veskimees teda lihakaunist muudkui eemale peletas, lõi viimaks kihvad veskimehele sääرده. Selle peale pagendas veskimees Karvandi tõepoolest majast välja, lonkas siis tuppa tagasi ja ravitses oma haavu nagu oskas. Ta leidis kapipõhjast pabertuutu vähese püssirohuga ning kandilise pudeli, mis pooleni täis viina. Lisades väävliõli ja söepulbrit, keetis veskimees nendest paksu salvi ja määris seda haavadele. Siis surus ta hambad kõvasti risti, rusikad pihku ja ta nägu läks hirmsal kombel mustaks. Nii kõrvetas vägev rohi haavades. Ta sidus jala puhta palakaga kinni ja lõikas endale lepikust kepi toeks. Nii sai ta veskis liibates edasi toimetada. Karvandit polnud kusagil näha.

Mõni aeg hiljem, juba teede tahenemise aegu, sõitis mööda Altmäe peremees ja kasutas juhust, et piipu toppida ning hobusel puhata lasta. Veskimees oli küll harjunud ainult endaga rääkima, kuid Altmäe oma tõi muuhulgas uudist, et külas hulgub üks hull peni ringi. Varastab kanu ja kimbutab lambaidki. Tükib lausa lautadesse. Lapsi omapäi õue ei lubata. Külamehed olla juba paar korda püssid haaranud, kuid seni pole kurjamit kätte saadud. Veskimees kuulas, katsus kas püksisäär ikka jalasidet varjab ja toetus oma kepile. Veel tükk aega pärast seda, kui Altmäe peremees oli minema sõitnud, seisis ta ja kuulatas. Toetudes kepile.

Ühel kangesti tuulisel ja kuuvalgel ööl kuulis veskimees kaugemalt ulgumist. See polnud ei koera ega hundi hää, vaid midagi nagu vahepealset. Selles kõlas trotsi, ähvardust ja ütlemata suurt kurbust. Veskimees lebas vaikselt süngis. Kuradid vilistasid jälle lukuaugus. Metsa poolt kostis justkui jooksumüdinat. Kuu kord kustus, kord süttis. Sama kordus ka järgnevatel öödel, sama kaeblik ja raevukas ulg, kuni veskimees seda enam välja ei kannatanud. Ta kargas voodist üles, haaras kirve ja tormas õue. Kuu oli juba loojas, kuid metsade tagant kostis kauge, ühtlane rüma. See paisus pikkamööda, üle taeva kihutasid üksteise järel kollased kettad, midagi veikles silmapiiri taga. Veskimees seisis ja vahtis midagi nägemata hämarusse. Talle tuli meelde vanaisa jutt Sõjasõidust. Ühtlane valdav rüma ja mingi kauge kajav krigin kihutas kaugustes mööda. Metsade taga kumas ja välkus, miski kriiksus ja ragises. Kõik see sulas kokku tumedaks, madalaks mürinaks. Kuni see pikkamööda rauges kauguses. Kaua seisis veskimees tuule käes. Nüüd hõõgus silmapiiril tumepunaselt. Sealt kostus tasaseid pumpsatusi, mida tuul ei summutanud - justkui paksud ööliblikad lambitule peale vastu klaasi lendavad. Tuul kord valjenes, kord vaibus, soseledes ja vihistades kuuskedes. Samal ööl lõppes ulgumine veski ümber; sellega koos kadus veskist ka veskimees. Kuhu ja miks - seda ei tea keegi. Võibolla läks ta oma sõpra otsima.

Nüüd - kes ei teadnud vaadata, poleks seda veskit ehk enam üles leidnudki. Õieti küll selle kunagist asukohta. Oleks ehk näinud vaid mättalist küngast ojakese veerel, ei enamat. Tähelepanelik silm oleks aga märganud sammaldunud ja pehastunud tammi jäänuseid, palgiotsi, mis veel samblasse uppunud polnud. Akna-auke, milles kõbistas tuul. Läge ees olid nõgesed rinnuni. Katus ammu sisse vajunud. Nii see kõssitas kivise, kuivanud ojasängi serval.